

Novinářský Armagedon na obzoru?

Lucie Römer

Volek, J., & Urbániková, M. (2017). *Čeští novináři v komparativní perspektivě. Hybridní, virtuální a mizející žurnalisté v posttransformační fázi*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2699-6. Počet stran: 387

Čeští novináři by měli začít tužit svaly a brousit meče na závěrečnou bitvu, žurnalistický Armagedon se blíží – pokud už tedy nenastal. Přinejmenším to tak vypadá podle knihy Jaromíra Volka a Maríny Urbánikové *Čeští novináři v komparativní perspektivě. Hybridní, virtuální a mizející žurnalisté v posttransformační fázi*. Žurnalisté podle ní čelí hluboké krizi – rapidně přichází o důvěru svých publik a ocitají se pod stále větším politickým a ekonomickým tlakem, který se jim nedaří ustát. Jak si vedou ve srovnání se zahraničním kolegym? A jak mohou ovlivnit budoucnost svojí profesí?

Mediální analytik Jaromír Volek zkoumá transformaci českých novinářů dlouhodobě, už v letech 2002 až 2004 se výzkumně věnoval českým novinářům a výsledky publikoval ve studii *Český novinář* (společně s Janem Jirákem). Nyní na ni s Marínou Urbánikovou, která stejně jako Volek působí na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity, navázal novými 700 dotazníky a 70 hloubkovými rozhovory sesbíranými mezi českými novináři. Výzkum doplnili šetřením mezi mediálními konzumenty a stu-

denty žurnalistiky, v němž se zajímali o jejich postoje vůči novinářům, respektive žurnalistice. Výsledkem je ojedinělá publikace, která umožňuje nahlédnout proměny české žurnalistiky za posledních dvacet let a její perspektivu do budoucnosti a uvědomit si její pozici v euroamerickém kontextu.

Monografie dělí pátrání po kořenech krize novinářské profese do sedmi kapitol, v nichž se prolínají následující základní trendy: celkově mezi novináři roste míra vzdělanosti, délka a rozsah praxe, ale stále více mají pocit, že oslabuje jejich autonomie. Stěžují si, že je komodifikace žurnalistického pole tlačí k tomu, aby se profesně víc přizpůsobovali tržním mechanismům. Stále obtížněji zároveň odolávají ekonomickým a politickým tlakům. Jejich profesní identita prošla „příliš překotnou, bolestnou proměnou podle vzorce dohnat a předejít“ (Volek & Urbániková, 2017, s. 195) a prohlubuje se profesně identitní štěpení. A především: publika jsou stále autonomnější a věří novinářům stále méně.

Problematicky zvládnutá transformace

Domácí novináři se dle studie s transformací vyrovnávají se smíšenými výsledky. Výrazně se profesionalizovali, a to jak co do rozsahu praxe, tak dosaženého vzdělání. V nejmladší generaci má vysokoškolský titul 68 % respondentů (v roce 2003 šlo o 47 %). (Mírou kvality a obsahem vzdělání se studie podrobně nezabývala.) Stále častěji ale zmiňují oslabování profesní autonomie – s mocenským nátlakem má zkušenost 27 % respondentů (oproti 15 % v roce 2003). Novinářům se výrazně zhoršily pracovní podmínky, cítí se přetížení (zvláště na řídicích postech pracují kolem 50 hodin týdně), stále více jich pracuje na nestandardní smlouvě (a

švarcsystém) a horší se jejich ekonomická situace.

Zdejší žurnalisté mírně stárnou (průměrně jim je 38 let), ale stále jsou v průměru o tři roky mladší než jejich západní kolegové. Přetrvává genderová nevyrovnanost. Byť je studium žurnalistiky silně feminizované, obecně se toto řemeslo v Česku vykonává spíše „v kalhotách“; to se týká zejména řídicích pozic, které ze 77 % obsazují muži. Řada žen profesi opouští zejména kvůli její časové náročnosti, která koliduje s mateřskými povinnostmi; třetina respondentek mezi 30 a 39 lety je svobodná a polovina bezdětná.

Problémem, který podle Volka a Urbánikové české novináře nejvíce ohrožuje, je klesající důvěra v jejich profesi. Ještě v roce 2004 zdejšími médii důvěrovala téměř polovina dospělých Čechů, dnes jde o třetinu. Nejvýraznější je pokles u nejmladší populace, zejména v jejím nejméně vzdělaném segmentu a tom levicově orientovaném.

Hlavním spouštěčem nedůvěry v novináře a krize zdejší žurnalistiky je podle autorů „ekonomicko-technologický proces, který proti sobě staví svobodu médií a pohled na novináře jako na primární zdroje zisku“ (Volek & Urbániková, 2017, s. 31). Autoři dodávají postřeh, že podle novinářů v zájmu zisku přibývá ve zpravodajství bulvarizace a klipovitosti na úkor kreativity, investigace a kritické analýzy. Důraz je kladen zejména na rychlost a kvantitu výstupů a na technickou zdatnost žurnalistů.

Nedůvěru dále posiluje fakt, že jsou žurnalisté stále více vyvázáni z terénu. Publikum se naopak stále častěji samo stává tvůrcem obsahu, mnohdy je samo na místě rychleji než média a novináři ztrácí monopol na výklad reality. „Veřejnost nabývá dojmu, že vzdělanostní zá-

kladnu novinářů snadno zvládne“ (Volek & Urbániková, 2017, s. 102).

Velmi přínosná je analýza rozporu mezi politickou orientací novinářů a jejich publik. Ze studie plyne, že se většina zdejších novinářů hlásí k liberální pravici, zatímco Volkem a Urbánikovou zkoumaní příjemci mediálních sdělení inklinují spíše ke středové levici. V této souvislosti autoři připomínají, že mezi levicově orientovanými respondenty klesá důvěra v novináře nejvíce. Podle autorů je důvodem poklesu důvěry levicového segmentu publika skutečnost, že se žurnalistům nedaří hodnotovou orientaci zcela oddělit od práce, a příliš velkou část populace tak „odsunuli mezi outsidersy“. V tomto bodě se také zdejší žurnalisté značně liší od západních kolegů, kde identifikace s liberální levicí převažuje v jednotlivých zemích v různé míře, vždy však ve více než 50 % (v Česku se k levici hlásí jen 14 % z nich).

Čeští novináři jsou jako profesní skupina stále méně soudržní, méně spolu osobně komunikují a klesá jejich vzájemná důvěra. Nevstupují do Syndikátu novinářů ani mezinárodních profesních organizací – členy je jen 7 % z nich, oproti nadpoloviční většině v západní Evropě.

Cesta z krize

Autoři nabízejí dvě možná řešení stávající situace. Buď má většinová populace jednostranně vypovědět imaginární smlouvu s žurnalisty (se všemi důsledky ohrožujícími stabilitu liberální demokracie v současné podobě), anebo se novináři mají pokusit zformulovat smlouvu novou. V ní by se měli zavázat k posílení své společenské odpovědnosti a k reprezentaci skutečně širokého spektra postojů. Měli by také omezit moralizování a reflektovat „ekonomické problémy související s technologickou proměnou a promě-

ňující se kompetence mediálních konzumentů“ (Volek & Urbániková, 2017, s. 307).

Část knihy věnovanou profesionálním novinářům doplňuje sekce věnovaná českým, polským a švédskými studentům žurnalistiky. Kromě jejich obecných sociodemografických charakteristik (ve všech třech zemích je typickým studentem mladá žena z většího města) se zabývá jejich motivacemi ke studiu tohoto oboru a jejich postoji k žurnalistické profesi. Oproti švédským studentům vykazují ti čeští a polští například nízkou identifikaci s oborem. Na studiu je láká, že je to „poměrně nevyhraněný obor potenciálně otevírající cestu k různým zaměstnáním“ (Volek & Urbániková, 2017, s. 216).

Luxusní výhrady

Knihy je bohatě doplněna přehlednými grafy a schémata a citacemi z hloubkových rozhovorů i on-line komentářů. Důsledně a hojně odkazuje na klasiky mediálních studií i na nejnovější české i zahraniční studie. Ty nejaktuálnější citované studie se ale týkají zejména měření důvěry v média či technických a sociodemografických dat, jako je výše dosaženého vzdělání. V případě interpretace hodnotové orientace a rozhodovacích procesů novinářů autoři mnohdy hledají argumentační oporu ve starších studiích. Například tvrzení, že „zahraniční studie naznačují, že se novináři orientují spíše na názory vlastní profesní komunity než na své publikum“ (s. 115), opírají o výzkum Weavera a Wilhoita z 80. let minulého století. V době, kdy mají novináři přímý a kontinuální přístup k názorům a komentářům svých publik prostřednictvím sociálních sítí či on-line diskuzí pod články, by bylo vhodné stavět podobná tvrzení na studiích, které zohledňují technologickou proměnu novi-

nářské práce odehrávající se v posledních dvaceti či třiceti letech.

Další slabinou monografie je nesourodý jazyk. V knize se střídají přehledně a čtivě formulované pasáže (zejména v kapitole o studentech) s obtížně srozumitelnými formulacemi – například když se autoři snaží popsat jeden z trendů, které podle nich nahlodávají společenskou roli domácí žurnalistiky, jímž má být „reálně socialistická opatrnost, nezřídká překompenzovaná naivním hledáním ‚třídního‘ nepřítele a současně klientelistickým hledáním politického (ekonomického) patrona“ (s. 307). Místy složitý jazyk nechává čtenáře na pochybách, pro koho je vlastně publikace určena. Pro řadu novinářů bude nejspíš psána příliš akademicky, zároveň ale právě na ně apeluje rozsáhlá kapitola navrhuující „novou smlouvu“.

Místy je mezi řádky zároveň cítit jistá nelibost autorů vůči novinářům, která se projevuje zejména v hodnotících tvrzeních nepodložených daty. Autoři například konstatují, že řada novinářů připustila, aby se jejich primární funkcí stala obrana zájmů zaměstnavatele. Jak k této informaci došli, není zřejmé. Nebo když píšou, že se mezi žurnalisty vrací jen částečně vytěsněné vzorce chování, jako je „plebejská úcta k autoritě“ či „cynicko-pragmatické hodnotové manévrování“ (Volek & Urbániková, 2017, s. 195). Pociť, že se zde dere na povrch přílišná přísnost vůči novinářské obci, by mohly obrousit zejména konkrétní příklady. Užitečná pro srovnání a v tomto směru také korektivní může být práce nizozemského mediologa Marka Deuze, který odmítá utopistické i antiutopistické soudy týkající se žurnalistiky. Užití kritérií jako „hlídací pes společnosti, který občanům umožní si vládnout“ pro popis dnešní novinářské profese označuje za „naivní, jed-

nodimenzionální a snad i nostalgické“ (Deuze, 2005, s. 458). Deuze prosazuje nečernobílé zkoumání novinářské profese, které by intenzivně zohlednilo vliv multikulturalismu a multimédií na novinářskou profesi.

Jak už bylo naznačeno, autoři vidí východisko z krize buď ve vzpouře publika, anebo ve vypsání nové smlouvy ze strany novinářů, což je ale v rozporu s tvrzením, že hlavním spouštěčem krize jsou technicko-ekonomické procesy. Ty jsou natolik komplexní, že je novináři jen stěží ovlivní, respektive se to zatím nepovedlo ani v profesionalizovanějších žurnalistických komunitách. Pokud jsou žurnalisté nespokojeni s vývojem situace své profesní skupiny, měli by se to jistě pokusit změnit (například zprovozněním funkční profesní organizace). Nicméně budou zcela jistě potřebovat pomoc svého publika a politiků.

Brněnští autoři ve studii pracovali s tradičními i on-line novináři, v textu ale výsledky jejich odpovědí neporovnávají. To je škoda, protože například podle studie *The Pew Charitable Trusts* (The State, 2009) hledí on-line novináři do své profesní budoucnosti s větším optimismem. Na rozdíl od aktuálně mimořádně úspěšných novinářů působících v tištěných médiích navíc nebyli mezi on-line novináři zpovídáni ti nejúspěšnější zástupci nejmladší výhradně on-line novinářské generace (jako je Janek Rubeš), u kterých lze opět předpokládat pozitivnější náhled budoucnosti novinářské profese, což se může také odrážet ve spíše pesimistických výsledcích.

Závěry Volka a Urbánikové jsou značně skeptičtější než závěry některých zahraničních publikací, například *The Future of Journalism* britského mediologa Boba Franklina (2011). Sheffieldský profesor vidí v aktuálních transnacionálně

probíhajících otřesech žurnalistiky jen vývojovou fázi měnící se profese. Spíš než na konci žurnalistiky se podle něj nacházíme na začátku její renesance. Na rozdíl od Volka a Urbánikové, podle kterých novináři, kteří přistoupí na využívání obsahů generovaných občanským žurnalismem, akceptují diktát ekonomické racionalizace výroby, Franklin užší spolupráci profesionálů s amatéry vítá. Připouští, že pozice starých médií a tradičních mediálních organizací oslabuje – v tom se s Volkem a Urbánikovou shoduje. „To ale není to samé, jako tvrdit, že je čeká apokalyptická smrt. Novinářský Armagedon zatím není na pořadu dne,“ tvrdí Franklin (Franklin, 2011, s. 25).

I přes uvedené drobné výhrady kniha nabízí naprosto unikátní data o české žurnalistice a zevrubný vhled do postojů zdejší novinářské obce. Publikaci se navíc částečně daří rezonovat ve veřejné debatě: například na kapitulu o disproporcii v politické orientaci novinářů a publik reagoval ředitel Nadačního fondu nezávislé žurnalistiky Josef Šlerka v rozhovoru pro časopis *Nový Prostor* následujícími slovy: „Výzkum Volkova týmu v Brně ukazuje velkou propast mezi politickou orientací novinářů a většinou společnosti. Neříkám, že by novináři měli kopírovat smýšlení společnosti, ale pokud alespoň tento rozdíl nebude reflektovaný, bude to vzbu- zovat nějaký pocit frustrace“ (Adamovič, 2017, s. 16). Bohužel se zatím obešla bez veřejné odezvy samotných novinářů i Syndikátu novinářů, právě je ale může odradit místy velmi odborný jazyk či zmiňovaná nedovysvětlená příkrst. Mimořádně cenná je monografie zejména díky možnosti časového srovnání dat s výše zmíněným předchozím výzkumem a lze jen doufat, že se dočkáme i studie „Český novinář 2024“ – pokud se tedy Volek

s Urbánikovou mýlí a čeští novináři už nebudou „po smrti“.

Literatura:

Adamovič, A. (2017). Proti fake news hraje čas. *Nový Prostor* 2017(9), s. 16.

Deuze, M. (2005). What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism* 6(4), s. 442–464. [cit. 22. 3. 2018]. Dostupné z <https://www.researchgate.net/publi->

[cation/249689904_What_Is_Journalism_Professional_Identity_and_Ideology_of_Journalists_Reconsidered](https://www.researchgate.net/publication/249689904_What_Is_Journalism_Professional_Identity_and_Ideology_of_Journalists_Reconsidered).

Franklin, B. (2011). *The Future of Journalism*. New York: Routledge.

The Pew Charitable Trusts (2009). *The State of the News Media 2009*. [cit. 8. 3. 2018].

Dostupné z <http://www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/reports/2009/03/16/the-state-of-the-news-media-2009>.